

OP DE GRENS

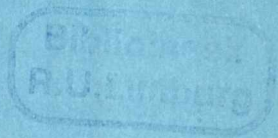
MC T 393

Onderzoek naar het scheiden van natuur en cultuur

Redactie: Annemarie Mol en Rein de Wilde

Kennis & Methode, jaargang XV (1991), 1

Boom

25 MAART 1991

Kennis en Methode

tijdschrift voor wetenschapsfilosofie en wetenschapsonderzoek

Redactie

Douwe Draaisma, Rijks Universiteit Utrecht
Rob Hagendijk, Universiteit van Amsterdam
Annemarie Mol, Rijks Universiteit Limburg/Rijks Universiteit Utrecht
Bernike Pasveer, Universiteit van Amsterdam
Dick Pels, Universiteit van Amsterdam/Rijks Universiteit Groningen
Rein de Wilde, Rijks Universiteit Limburg

Medewerkers

L. Boon, Rijks Universiteit Limburg
S.J. Doorman, Technische Universiteit Delft
N. Disco, Technische Universiteit Twente
H. Harbers, Rijks Universiteit Groningen
H.P. Kunneman, Universiteit van Amsterdam
T.C. Meijering, Rijks Universiteit Leiden
L.W. Nauta, Rijks Universiteit Groningen
C.J.M. Schuyt, Rijks Universiteit Leiden
K.A. Soudijn, Katholieke Universiteit Brabant
G.H. de Vries, Rijks Universiteit Limburg

Redactiesecretariaat

R. de Wilde, Faculteit der Algemene Wetenschappen
Rijks Universiteit Limburg
Postbus 616, 6200 MD Maastricht
Richtlijnen voor inzending van kopij zijn op aanvraag te verkrijgen bij
Marleen Vara, secretariaatsmedewerkster (tel. 043-888383)
Boeken ter recensie sturen naar B. Pasveer, Wetenschapsdynamica,
UvA, Nieuwe Achtergracht 166, 1018 WV Amsterdam.

Administratie

Kennis en Methode is een uitgave van Boom Meppel en Amsterdam
Abonnementen kunnen wel tussentijds ingaan, maar niet tussentijds
beëindigd worden. Opzeggingen tenminste één maand voor het einde
van de jaargang
Voor abonnementen en losse nummers wende men zich tot: Boompers,
Postbus 1058, 7940 KB Meppel, telefoon 05220-54306
Voor opgave van advertenties: tel. 05220-59299 (9.00-12.00 u.)
Giro Boompers Meppel 2756509
Bank Amro-Bank Meppel, rek.nr. 47 69 09 775

Kennis en Methode verschijnt 4 maal per jaar
Het abonnement kost f 59,50 voor studenten en AIO's (geldt voor 4
achtereenvolgende jaren), f 82,50 voor niet-studenten, f 142,50 voor
instellingen

© Uitgeverij Boom, Meppel en Amsterdam
Niets uit dit tijdschrift mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever
Druk: Boompers drukkerijen bv, Meppel

Op de grens

Onderzoek naar het scheiden van natuur en cultuur

Kennis en Methode

*Tijdschrift voor wetenschapsfilosofie
en wetenschapsonderzoek*

Jaargang XV, 1991

Op de grens

Onderzoek naar het scheiden van natuur en cultuur

Redactie:
Annemarie Mol en Rein de Wilde

A. Mol en		
R. de Wilde	Inleiding	7
R. Latour	Na de sociale wending het moreel nogmaals op	11
J. van der Wal		
M. de Waard	Waarom is het beschermen van de	35
J. Latour	en de natuur onderdoel van grensoverschrijdende	37
		39
		40
		41
		42
		43
		44
		45
		46
		47
		48
		49
		50
		51
		52
		53
		54
		55
		56
		57
		58
		59
		60
		61
		62
		63
		64
		65
		66
		67
		68
		69
		70
		71
		72
		73
		74
		75
		76
		77
		78
		79
		80
		81
		82
		83
		84
		85
		86
		87
		88
		89
		90
		91
		92
		93
		94
		95
		96
		97
		98
		99
		100

© Uitgeverij Boom, Meppel en Amsterdam 1991

Niets in dit tijdschrift mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt, op welke wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever

Jaargang XV, 1991

Omslagillustratie: Michael Maier, *Atlanta fugiens*,
kopergravure van M. Merian d. Ä, Oppenheim 1618

Inhoud

A. Mol en		
R. de Wilde	Inleiding	7
B. Latour	Na de sociale wending het roer nogmaals om	11
J. van der Windt		
en H. Harbers	Welke natuur is het beschermen waard?	38
K. Bijsterveld	De natuurlijke ouderdom: een grenzeloze geschiedenis	62
H. Pott	Wittgenstein, eskimo's en emoties	87
C. Kwa	Wetten en verhalen	105
P. Westerman	Natuur en cultuur: de heuristische waarde van een dichotomie	121
M. de Laet	De aap als spiegelbeeld: een verontrustend visioen	142
	Over de auteurs	148

een dichotomie

Natuur en cultuur: de heuristische waarde van

Wetten en verhalen

Wittgenstein, eskimo's en emoties

Inleiding

Annemarie Mol en Rein de Wilde

In een uit de Renaissance afkomstig traktaat over de toen sterk in opkomst zijnde mijnbouw, wordt verslag gedaan van een goddelijk proces dat de aarde tegen de mensheid had aangespannen. De aarde verscheen voor de goddelijke opperrechter Jupiter 'met een bleek gezicht; zij droeg een groen gewaad en uit haar ogen stroomden tranen. Haar hoofd kende vele verwondingen, haar kleding was gescheurd en men kon zien hoe haar lichaam op vele plaatsen doorboord was'. Mercurius, de advocaat van de aarde, beschuldigde de mensen van pogingen tot moedermoord: zij hadden de organen van de aarde verwond en haar schoonheid, vruchtbaarheid en levendigheid verzwakt. Maar de mensen verwierpen deze aanklacht. Zij hadden geen moeder, maar veeleer een stiefmoeder geschonden. Want verborg de aarde haar rijkdommen niet stiefmoederlijk voor de mens? En geen god kon er toch aan twifelen dat alles wat de aarde zo gierig achterhield, de mens, en de mens alleen, ten voordeel zou kunnen strekken? Jupiter wees geen vonnis, hij liet het oordeel over aan Fortuna, de godin van de sterfelijken. Het ligt in de aard van mensen, zo verklaarde zij, het aardoppervlak te doorwoelen. Maar op een dag zullen hun lichamen door de aarde worden opgeslokt, dat zal hun lot zijn.¹

Terwijl de mijnbouw zich gestaag heeft uitgebreid, is de aarde sinds de Renaissance niet alleen haar moederlijke, maar ook haar stiefmoederlijke trekken kwijtgeraakt. Ze heeft niets menselijks meer, maar is 'natuur' geworden – iets zonder wil, gevoel en stem. Wil, gevoel en stem kennen moderne mensen slechts elkaar toe: het zijn kenmerken van de dragers van 'cultuur'. Wie voor dit scheiden van *natuur* en *cultuur* de hoogste prijs betaalden, zijn de goden. Met het tot zwijgen brengen van de aarde en de stemverheffing van de mensen, hebben de goden hun rechtelijke macht verloren.

De opkomst van de scheiding tussen 'natuur' en 'cultuur' valt niet alleen in de geschiedenis van de nijverheid te traceren maar ook in die van de wetenschap. De pendant van de mijnbouw is het manipulerende experiment. Met het experiment introduceerden Boyle en zijn collega's van de *Royal Society* niet alleen een nieuwe afbakening van en een nieuwe verhouding tot de 'natuur'. Ze brachten ook een schei-

ding tot stand tussen kennis en macht, tussen de wetenschap der natuur en de politieke en morele filosofie. In het werk van Boyle en in de discussie tussen hem en Hobbes zijn de aanzetten te vinden tot wat Latour de vorming van 'de moderne constitutie' noemt.² Deze constitutie, die uiteindelijk door Kant op schrift werd gesteld, kent als voornaamste stelregel dat wij de representatie van *dingen* dienen los te koppelen van de representatie van *burgers*. De wetenschap regelt het eerste, het tweede is een kwestie van politiek.

De geschiedenis van de scheiding tussen 'natuur' en 'cultuur' kan in grote halen geschreven worden – deze scheiding, heet het dan, stamt uit de Renaissance en heeft zich sindsdien geconsolideerd. Het is ook mogelijk gedetailleerd te werk te gaan en de verschillen aan te wijzen tussen de manier waarop 'natuur' en 'cultuur' onderscheiden worden in de mijnbouw en het experiment, in de Renaissance en de Verlichting, bij Rousseau en bij Kant, in debatten over kinderen en in debatten over indianen, in Philadelphia en in Parijs. In grote halen of meer precies: het meest opmerkelijke is wel dat wij (maar wie zijn 'wij' eigenlijk?) van het onderscheid tussen natuur en cultuur – evengoed als van de onderscheidingen tussen goden en mensen, staat en individu, wetenschap en gezond verstand – niet langer aannemen dat ze in de aard der dingen besloten liggen. In plaats van te debatteren over hoe deze onderscheidingen nu *eigenlijk echt* gemaakt moeten worden, vragen we ons af hoe ze zijn ontstaan en hoe ze veranderen.

Wanneer is dit historiseren begonnen? In de negentiende eeuw, toen begrippen als 'rationalisering' en 'modernisering' gesmeed werden? Ja, toen al. Maar tegelijk werden er tot in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw felle debatten gevoerd over de vraag waar de grens tussen natuur en cultuur precies lag: tussen huidskleur en intelligentie, tussen darmen en hersenen, tussen de syntactische en de semantische structuur van de taal.³ In die debatten werd de natuur gewoonlijk voor het stabiele element gehouden, terwijl de cultuur veranderlijk was, of liever: veranderbaar. Begin jaren negentig valt dat moeilijk meer vol te houden.⁴ Omgebouwde bacteriën produceren inmiddels industriële hoeveelheden van het hen vroeger wezensvreemde insuline. De mogelijkheid om eicellen uit vrouwenlichamen op te zuigen, in petri-glaasjes met zaadcellen te laten samensmelten en na een aantal delingen in een baarmoeder te implanteren, laat zien dat het 'biologisch moederschap' een stuk gemakkelijker te veranderen is dan het 'sociale moederschap'. In vergelijking met de jongste biotechnologische bravourstukken valt de 'maakbaarheid van de samenleving' nogal tegen.

Ligt het aan de plotseling zo manifeste veranderbaarheid van 'de natuur zelf' dat de gevechten over het verloop van de natuur/cultuurgrens de laatste jaren aan glans verliezen? Of komt het omdat we telkens opnieuw meemaken dat ingrijpen in de 'natuur' indirecte en vaak onvoorziene gevolgen heeft voor de 'cultuur' – en omgekeerd? Hoe dan ook: er wordt meer en meer onderzoek gedaan dat, in plaats van cultuur en natuur te *scheiden*, zich op het *maken* van dit *onderscheid* richt. Natuur en cultuur komen tussen aanhalingstekens te staan en worden 'natuur' en 'cultuur', twee historische categorieën die een ingewikkelde en vaak gelaagde geschiedenis vol tegenstrijdigheden achter zich hebben. De vraag wordt waar en wanneer de beide categorieën welke inhoud krijgen, wat de contouren zijn van hun onderlinge verschil en wat daarvan de achtergronden en de gevolgen zijn.⁵

De nieuwe werkwijze brengt nieuwe filosofische problemen met zich mee. Het probleem van het genre van het eigen onderzoek bij voorbeeld. Men kan laten zien dat 'natuur' en 'cultuur' in de ene historische periode iets anders betekenen dan in de andere; dat hun grens wisselt per laboratorium, onderzoekstraditie, land, vakgebied. Maar in welke taal worden de gevalsstudies geschreven die dit laten zien? Wetenschapsonderzoekers en antropologen blijven maar al te vaak hun eigen discipline 'sociaal' of 'cultureel' noemen. Ze schrijven *over* de wisselende 'natuur/cultuur'-grens van anderen, maar gebruiken intussen zelf louter 'sociale' en 'culturele' termen als het aankomt op het verklaren, verhelderen of begrijpelijk maken van wat die anderen doen. In hun historisering gaen ze, kortom, zelf uit van een ahistorische tegenstelling tussen 'natuur' en 'cultuur'. Latour maakt daar in zijn bijdrage aan dit nummer een punt van. Wetenschapsonderzoekers, zo zegt hij, rebelleren ten onrechte niet tegen 'de moderne constitutie'; houden vast aan een kennistheoretisch en ontologisch kader waarin 'natuur' en 'cultuur' als twee statische verklaringsbronnen tegenover elkaar staan. Om inzicht te krijgen in de moderne wereld, een wereld waarin wetenschappelijke, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen steeds nauwer met elkaar verweven zijn geraakt, dienen we dit moderne verklaringsschema nu juist ter zijde te schuiven, betoogt Latour. Wie de moderniteit begrijpen wil, moet *a-modern* worden.

Een aantal andere medewerkers aan dit nummer laat zich over Latours project kritisch uit. Maar net als hij plaatsen zij zichzelf *op de grens* van de scheiding tussen 'natuur' en 'cultuur'. Vandaar onderzoeken ze het ontstaan en de veranderingen van die grens en vandaar geven ze commentaar op de mogelijkheden en moeilijkheden die der-

gelijk onderzoek met zich meebrengt. Henny van der Windt en Hans Harbers traceren de culturele geschiedenis van het 'natuurmonument'. Karin Bijsterveld bespreekt de complexe en veranderlijke betrekkingen tussen natuurlijke ouderdom, geriatrie, gerontologie en het Nederlandse bejaardenbeleid. Heleen Pott werpt een kritische blik op het debat dat psychologen voeren over de vraag of onze emoties een natuurlijke danwel culturele oorsprong bezitten. Chunglin Kwa plaatst kanttekeningen bij de scheiding tussen natuurwet en natuurmythe. Pauline Westerman trekt hedendaagse lessen uit de geschiedenis van het natuurrecht. Marianne de Laet bespreekt ten slotte een boek over de geschiedenis van de primatologie, een discipline die van de mensaap een grensganger tussen natuur en cultuur heeft gemaakt.

Noten

1. Paulus Niavis, 'Iudicum Iovis'; naverteld en besproken door Hartmut Böhme, *Natur und Subject*, Suhrkamp, Frankfurt a Main 1988, p.73 e.v.

2. Vgl. 'Postmodern? nee, gewoon a-modern!', Latours besprekingsartikel van S. Shapin en S. Schaffer, *Leviathan and the air pump. Hobbes, Boyle and the experimental life*, Princeton 1985 en M. Serres, *Statues*, Parijs 1987. Nederlandse vertaling in *Krisis* 10 (1990), p. 54-73.

3. Kenmerkende voorbeelden zijn te vinden in: S. Rose (red.), *Against Biological Determinism*, Allison and Busby, Londen 1982; P. van den Dool en A. Verbij (red.), *Van nature maatschappelijk*, SUA, Amsterdam 1981; H. Parret, *Filosofie en taalwetenschap*, Van Gorcum, Assen 1979.

4. Zie ook: Gernot Böhme, *Die Natur im Zeitalter ihrer technischen Reproduzierbarkeit*, *Information Philosophie*, nr. 4, oktober 1990, p. 5-17.

5. Deze verschuiving kenmerkt niet alleen het wetenschapsonderzoek, maar is ook terug te vinden in bij voorbeeld de culturele antropologie. Zie voor een recent Nederlands voorbeeld: R. Corbey en P. van der Grijp (red.), *Natuur en cultuur. Beschouwingen op het raakvlak van antropologie en filosofie*, Ambo, Baarn 1990.